

АНОТАЦІЯ

Мухіна Л. П. Українське вокальне виконавство у контексті європейської оперно-вокальної культури кінця ХІХ – початку ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – музичне мистецтво. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2021.

У дисертації здійснено спробу цілісного дослідження і системного аналізу розвитку українського оперно-вокального виконавства у контексті європейської оперної культури кінця ХІХ – початку ХХ століть. У процесі дослідження виявлено послідовність становлення і розвитку професійного вокального виконавства в Україні на основі ідей європейських вокальних методик, а також встановлено непересічне значення творчої діяльності провідних українських співаків (Соломії Крушельницької, Модеста Менцинського, Івана Стешенко, Олександра Мишуги) у формуванні теоретичних і практичних основ європейського оперно-вокального мистецтва.

Проникнення західноєвропейських традицій музичної освіти в життя і систему естетичних цінностей української інтелігенції – процес, характерний для України наприкінці ХІХ - початку ХХ століття. Тому для історії професійного вокального виконавства важливим і цікавим є завдання моделювання кросскультурного діалогу, виявлення специфіки зарубіжних впливів на процес становлення та розвитку вокальної майстерності низки вітчизняних виконавських талантів досліджуваного періоду.

В окреслений період на території України зароджуються регіональні професійні вокальні школи, що тяжіють до впровадження у виконавську культуру західноєвропейських (особливо італійських, німецьких і французьких) музично-педагогічних традицій. Поряд з тим, на межі ХІХ – ХХ століть важливими виявляються тенденції до збереження та відтворення етно-національного характеру вокальних шкіл, що зумовлено складом життя кожного народу. Однак огляд спеціальної наукової літератури виявляє недостатню дослідженість особливостей

формування українського вокального виконавства кінця ХІХ – початку ХХ століть, діяльності вітчизняних співаків та їх ролі у розвитку європейської оперної культури.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати особливості розвитку українського вокального виконавства кінця ХІХ – початку ХХ століття у контексті європейської оперно-вокальної культури та розкрити специфіку його репрезентації у творчості й педагогічній практиці видатних українських співаків.

У контексті поставленої мети і завдань на основі вивчення архівних матеріалів та мистецтвознавчої літератури було здійснено категоріальне осмислення понять «вокальне мистецтво (спів)», «оперний спів», «оперно-вокальне виконавство», «вокально-педагогічна школа». Констатовано, що в загальному розумінні вокальне мистецтво (спів) – це виконання музики голосом; мистецтво передавати виразними засобами співацького звуку ідейно-образний зміст музичного твору. Оперно-вокальне виконавство проявляється у володінні інтерпретаторськими (розуміння задуму автора, змістове наповнення, звукове втілення), вокальними (співацька установка, звукоутворення, співацьке дихання, артикуляція, агогіка тощо), артистичними діями (експресивна натхненність виконання, органічна пластика співака, які гармонійно відповідають художньому образу).

Конкретизовано поняття «вокальна школа», що характеризується контекстністю, оскільки будь-яка виконавська школа функціонує в складній системі соціо-комунікації. Саме в цій системі «колективність» і «моделювання» як атрибути творчої виконавської школи оживають, стають реальністю творчого процесу. Натомість, вокально-педагогічна школа, що розуміється як рід художньої парадигми, виступає як реалізація колективних інтенцій її представників в єдиному інструменті пізнання, єдиною програмою, під якими розуміється напрацьована система нормативів.

Шляхом аналізу стану оперного мистецтва різних країн Європи кінця ХІХ - початку ХХ століть встановлено, що реформа вокальної педагогіки Італії ХІХ століття пов'язана насамперед з ім'ям Джузеппе Верді. Оперна творчість Верді апелювала до розвитку акторських здібностей співаків, рівного звучання голосу протягом великого діапазону і неодмінно відмінної вокальної техніки. На противагу

цьому в Німеччині оперна культура переживала оновлення в новаторських операх Вагнера («Летючий голландець», тетралогія «Перстень нібелунга», «Трістан і Ізольда», «Нюрнберзькі мейстерзінгери»), що здійснили справжню революцію в мистецтві співу другої половини ХІХ століття. Непомірне зростання драматургічної ролі оркестру, мелодика інструментального характеру, потребували залучення до виконання цих творів співаків трьох типів голосу: драматичне сопрано, героїчний тенор і драматичний баритон.

Простежено тенденції розвитку професійного вокального виконавства України кінця ХІХ – початку ХХ століть. Запропоновано авторську періодизацію розвитку професійного вокального виконавства на території України в досліджуваний період, що корелює з основними періодами становлення й розвитку мистецьких шкіл: 1870-1880-ті роки - зародження й відкриття шкіл (підбір викладацького складу й меценатів, проведення конференцій педагогів, обмін досвідом); 1880-1890-ті роки - інституалізація шкіл (затвердження нормативних документів шкіл, здобуття школами офіційного права на підготовку студентів); 1890-1914-ті роки - реорганізація мистецьких шкіл (зокрема процес трансформації музичних шкіл у музичні училища, а провідних музичних училищ - у консерваторії).

Становлення та розвиток регіональних вокальних шкіл наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть та мистецьких освітніх закладів на території України відбувалися за сприятливих умов. Констатовано, що попри те, що землі країни перебували у складі двох імперій, тогочасна державна влада не лише підтримувала а й ініціювала фундацію нових і розвиток існуючих інституцій з підготовки професійних вокальних виконавців. За таких умов у великих містах країни – Києві, Одесі, Харкові, Львові активно зароджувалися та інституалізувалися заклади мистецької освіти, й не лише державні, а й приватні установи. В рамках роботи цих закладів викладання вокального мистецтва відбувалося на основі використання передового європейського педагогічного досвіду німецької, італійської, французької вокальних шкіл.

Зазначений підхід до розвитку вітчизняного вокального мистецтва позначився на формуванні цілої плеяди українських оперних співаків світового рівню. В зв'язку з чим детально розглянуто й досліджено творчу діяльність провідних українських

вокальних виконавців С. Крушельницької, М. Менцинського, О. Мишуги, І. Стешенка та відзначено характерні риси й особливості їх виконавської майстерності і манери.

Встановлено вплив та значення українського вокального виконавства на розвиток українського та європейського оперного мистецтва як його вагової ланки. Так, творча інтерпретація Соломією Крушельницькою образів виконуваних нею партій забезпечувала популяризацію кожного твору європейських композиторів (Р. Вагнера, Дж. Верді, Дж. Пуччіні, Р. Штрауса). Адже співачка однаково вільно володіла як італійською, так і німецькою манерою співу, що на той час було не частим явищем.

Полістилістична спрямованість виконавства М. Менцинського була однією з тих рис, яка виділяла його серед оперних майстрів того часу. Співак з легкістю переключався на виконання українських пісень і романсів після оперних вистав західноєвропейських композиторів; без труднощів поєднував різностильовий репертуар у сольних концертних програмах, що є більш складним, ніж їх побудова за принципом монографічності, властива більшості співаків. Його виконавська діяльність сприяла не лише популяризації оперної творчості західних композиторів, а й асиміляції української музики в західноєвропейську музичну культуру.

Відомий оперний співак Олександр Мишуга для поширення професійного вокального виконавства в Україні відмовився від європейської кар'єри й працював викладачем в музичній школі Лисенка в Києві. Він першим у вітчизняній співацькій педагогіці прагнув до наукового осмислення її національного і методичного підґрунтя. Педагогічні принципи і система новацій, започатковані О. Мишугою, дозволили вивести тогочасну вітчизняну вокальну педагогіку з лабіринтів псевдонаукового емпіричного досвіду та впровадити в Україні новітню методику навчання співу.

Виконавська майстерність І. Н. Стешенка підкорила світову публіку та здобула схильність світових критиків ще і завдяки тембровому забарвленню голосу співака. І. Н. Стешенко був володарем рідкісного голосу баса–кантанте, що поєднує глибину басу та гнучкість, притаманну баритону. Завдяки українському митцю такі якості

співацького голосу увійшли в практику оперно-вокального виконавства Західної Європи та України.

Резюмовано, що кінець XIX – початок XX століть у розвитку вітчизняного вокального виконавства був етапом, коли на основі національно-ідентичної парадигми, відповідно до тогочасних мистецьких тенденцій, сформувалася концепція української вокальної школи. Пошук культурної самоідентифікації видатних українських оперних виконавців (зокрема С. Крушельницької, М. Менцинського, О. Мишуги, І. Стешенка) відобразився в усталенні ними національної співацької традиції.

Ключові слова: європейська оперно-вокальна культура кінця XIX – початку XX століть, професійне вокальне виконавство, національні співацькі традиції, регіональні вокальні школи, видатні українські співаки, іноземні вокальні педагоги, європейські вокальні методики, теоретичні і практичні основи вітчизняної вокальної педагогіки.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Мухіна Л. П. Виконавський концепт Соломії Крушельницької в італійській та німецькій опері кінця XIX – початку XX століть // Музичне мистецтво і культура : Науковий вісник Одеської нац. муз. академії імені А. В. Нежданової. Одеса: Астропринт, 2020. Вип. 30, книга 2, С. 313–326.

2. Мухіна Л. П. Компаративний аналіз виконавських технік провідних представників вокальних шкіл Сходу України (кінець XIX – початок XX століть) // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 34. Том 3. С. 51–58.

3. Мухіна Л. П. Творчість І. Н. Стешенка у контексті розвитку світового оперного мистецтва першої половини XX ст. // Часопис Національної академії наук

України та Інституту народознавства НАН України «Народознавчі зошити». Львів, 2020. № 6 (150). С. 1583–1590.

Публікації в наукових періодичних іноземних виданнях:

4. Мухіна Л. П. Регіональні професійні вокальні школи на території України кінця XIX – початку XX ст. // *East European Science Journal* (7 (47) 2019р.). Warszawa, Polska. 2019. С. 12-19.

Публікації апробаційного характеру:

5. Мухіна Л. П. Б. Р. Гмиря. Багатовимірність таланту (до 115-річчя від дня народження) // Збірка статей та матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Ювілейна палітра 2018: до пам'ятних дат видатних українських митців і композиторів» (06-07.12.2018 р.). Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 121–131.

6. Мухіна Л. Виконавська творчість Модеста Менцинського й італійська оперна культура кінця XIX – початку XX століть: компаративний аналіз виконання ролей вердіївського репертуару // *Innovative technologies in science and education : Abstract of IX International Scientific and Practical Conference, March 04-06, 2021. Jerusalem, Israel, 2021. P. 39-42.*

7. Мухіна Л. П. Іван Стешенко – забутий геній української оперної сцени // Збірка статей та матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Ювілейна палітра 2019: до пам'ятних дат видатних українських митців і композиторів» (5-6.12.2019 р.). Суми: ФОП Цьома С. П., 2020. С. 58–66.

8. Мухіна Л. П. Модест Менцинський – всесвітньо визнаний вагнерівський тенор та неперевершений майстер італійського bel canto // Збірка статей та матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Ювілейна палітра 2020: до пам'ятних дат видатних українських митців і композиторів» (04-05.12.2020 р.). Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. С. 89–96.

9. Мухіна Л. П. Соломія Крушельницька: неперевершені образи оперної діви // Збірка статей та матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Ювілейна палітра 2017: до пам'ятних дат видатних українських митців і композиторів» (07 – 08.12.2017 р.). Суми: ФОП Цьома С. П., 2018. С. 74–82.

10. Мухіна Л. П. Сучасні проблеми вокального виконавства на основі традицій європейського академічного вокального мистецтва. Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: матеріали IV Міжнародній науково-практичній конференції (Варшава, 28 лютого 2019р.). Варшава-Ужгород-Херсон: ПРОСВІТ. 2019. С. 28-29.

11. Мухіна Л. П. Творча інтерпретація музичних творів у вокальному виконні. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (27 червня 2019 року, Банська Бистриця, Словаччина – Кривий Ріг, Україна). Банська Бистриця, Словаччина –Кривий Ріг, Україна: ПОСВІТ, 2019. С. 51-52.